

СТАНОВИЩЕ

от д-р Светослав Михайлов Живков,

доцент в Историческия факултет на

Софийския университет „Св. Климент Охридски“

По отношение на дисертационния труд на докторанта Борислав Йорданов Дичев на тема: „Българите в Егейска и Западна Македония през Втората световна война“. Професионално направление 2.2 История и археология. История на България. Нова българска история (1878 – 1944)

Назначен съм за член на научно жури за защита на дисертационен труд на докторанта Борислав Дичев. В това си качество представям следното СТАНОВИЩЕ:

Борислав Йорданов Дичев е възпитаник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През 1986 г. той се дипломира по специалност „Българска филология“ и с втора специалност „История“. В следващите години колегата демонстрира интерес, но и възможности да изследва проблеми на новата българска история и най-вече такива, отнасящи се до националния въпрос, военната и дипломатическа история, Втората световна война, еврейският въпрос. В настоящото становище закономерно ще акцентирам най-вече върху характеристиките на неговата дисертация.

Представеният дисертационен труд е със заглавие „Българите в Егейска и Западна Македония през Втората световна война“ и обхваща 420 стандартни страници. Още в увода авторът задава главната цел на изследването – представяне на „пълната картина на етническото присъствие“ на българите в посочените територии по време на Втората световна война. Фиксирани са и задачите на изследването (назовани също „цели“) - общо шест на брой.

Темата на изследването е подбрана изключително удачно и в проблемен, и пространствено-хронологичен аспект. Иде реч за земи, част от географската област Македония, населени с българи, но останали под чужда власт в хода на Втората световна

война. Актуалността на проблема авторът аргументира успешно както с мотиви от общоисторическо естество, така и в битността му на „важен елемент от съвременните междусъседски отношения“. Направен е и изключително подробен преглед на книжнината, посветена на въпроса. Тук колегата демонстрира историографска осведоменост не само по отношение на конкретната тема, а и изобщо по българския национален въпрос. Дичев познава и използва адекватно публицистиката от периода преди Втората световна война, документалните източници и научните изследвания на водещи учени като Георги Даскалов, Димитър Гоцев, Светозар Елдъров, Ваня Стоянова, Юра Константинова, Николай Кочанков и др. В научен оборот за вкарани и множество непубликувани документи от няколко архива, най-вече институционалните фондове на МВР, МВнР и българските легации в Берлин, Рим и балканските столици. Напълно съм съгласен с извода на колегата, че съдбата на българите в Егейска и Западна Македония е периферен за историческата ни наука въпрос до рухването на комунистическия режим.

Изложението в дисертационния труд е разделено на два дяла с общо шест глави. Подходът тук също е изключително удачен. Ако първият раздел проследява съдбата на българите в Егейска Македония, то вторият описва битието на техните сънародници в Западна Македония. Във всеки дял, обособени в отделни глави, скрупулъзно са разгледани въпросите за местната власт и самоуправлението, за културно-просветните борби и за опитите за възстановяване на църковните структури. Всяка глава завършва със заключение, в което адекватно са синтезирани генералните изводи на автора.

Множество са достойнствата и приносните моменти в научното изследване. Ще посоча по-значимите от тях:

Авторът познава и представя в необходимите за целта встъпления политиката на Гърция и Югославия към македонските българи между двете световни войни. Дичев представя в детайли политическите събития на Балканите от есента, зимата и пролетта на 1940 – 1941 г., променили значително ситуацията в региона: итало-гръцката война, намесата на Германия, разгромът на Югославия и Гърция и мястото на България във всички тези събития. Колегата разкрива репресивната спрямо българите политика на гръцката и албанската колаборационистка администрация и посочва почти пълната приемственост в това отношение спрямо предходните политически режими.

Авторът същевременно отчита влиянието на значимите във Втората световна война събития върху ситуацията в Егейска и Западна Македония: обратът във войната през

зимата на 1942 – 1943 г., капитулацията на Италия през лятото на 1943 г; оттеглянето на германските части през лятото на 1944 г., деветосептемврийският преврат в България.

Един от съществените приноси в дисертацията се състои в открояването на различното отношение на германските и италианските окупационни части към българския елемент; Дичев аргументирано отстоява, че ако германските власти осъзнават своето присъствие като временно и по-скоро се опитват да посредничат между българи и гърци, българи и албанци и българи и администрация, то Италия до капитулацията си от лятото на 1943 г., видимо фаворизира гръцкия елемент и гръцката администрация в ущърб на българите. Авторът обяснява причините за това на пръв поглед нелогично поведение – плановите на Рим да инкорпорира Гърция под формата на лична уния по албански модел. Наличието на нюанси и различия между гръцката и италианска политика не пречи да автора да забележи и открие общото в техните действия и позиции. Отказът им да допуснат възстановяването на българската учебна мрежа Дичев обяснява с опасенията им от български териториални аспирации и съответно – нежеланието им тези територии да преминат под българска юрисдикция на по-късен етап. Същевременно, авторът забелязва и динамиката в поведението на германските и италиански части и причините за промените. Например, по-толерантното отношение и на германци и на италианци към българите от началото на 1943 г. аргументирано се обяснява със засилването на гръцката въоръжена съпротива срещу окупаторите.

В един по-общ контекст Дичев проследява и динамиката в двустранните отношения между България и Италия, България и Германия и Германия и Италия по македонския въпрос – определянето на Виенската линия; българо-италианските спорове; желанието на България да заеме по възможност цяла Македония през пролетта на 1941 г. и нежеланието ѝ за териториално разширение две години по-късно. На фона на всичко това авторът описва нелекия живот на останалите под чужда власт българи, опитите им да възстановят съществуващата до Балканските войни просветна и църковна мрежа, сложните им взаимоотношения с окупационните части, надеждите им за ликвидиране на националния гнет и последвалите нови разочарования.

Последно, но може би най-важно – Дичев откроява грижите на българската държава за останалите под чужда власт съплеменници. По отношение на т.нар. „преводачи“ към комендатурите в Егея, колегата разкрива тяхната реална роля на покровители на българското население; Описани са усилията на Царството да изпраща учебници, книги и периодика на български език и системните настоявания на българската дипломация

пред партньорите за откриване на български училища; цялостната подкрепа за българското училище в Солун и за полулегалните училища в Западна Македония; приемането и издръжката на ученици от останалите под чужда юрисдикция земи в българските училища във Вардарска Македония и в старите предели.

Съвсем естествено, в такъв мащабен труд се забелязват и някои грешки, пропуски и несъвършенства. Предвид че Егейска Македония остава под гръцка юрисдикция беше добре авторът да се запознае по-детайлно с гръцката държавно-политическа система в навечерието на Втората световна война и най-вече – с въпросите за местната власт при Режима от Четвърти август (диктатурата на ген. Метаксас) и т.нар. Държава Гърция (колаборационистка Гърция). Тук обаче трябва веднага да добавим, че Дичев познава в детайли устройството и функционирането на албанските държавни институции в условията на италианска окупация, което е важно за правилното разбиране на битието на българите в Западна Македония. В своята работа авторът невинаги отчита, че в посочения период Егейска и Западна Македония са региони със смесено население, в които числовата доминация на жителите с българска идентичност е по-скоро пожелание, отколкото реалност. В труда практически отсъстват българите гръкомани, които са значителен дял от българоезичното население в Егейска Македония.

В дисертационния труд доминира критичният анализ, но все пак на моменти се забелязват залитания в патриотична насока и предоверяване в българските извори. Така например данните от т.нар. „преброяване“, извършено от Българския клуб в Солун и български държавни служители в територии, които не са под българска юрисдикция, са приети за чиста монета. Да се говори за 11 000 българи в Солун и за 75% българи в Костурско към 1941 г. е меко казано проблематично. На тая база се дават някои не особено аргументирани твърдения, като онова, че германските окупационни власти са демонстрирали „недостатъчна осведоменост за етническия състав“ на Егейска Македония. Неаргументирано е твърдението, че Виенската линия е начертана „без да държи сметка за етническия облик на областта“. Че тогавашните българи приемат разделението за несправедливо, е така, но изследователят трябва да отчита непременно, че иде реч за етнически смесени земи. И ако български села в Стружко и Кичевско остават в Албания, то Скопско и Кумановско с десетки албански села в тях преминават под българска юрисдикция.

Вероятно по същите причини (патриотичен уклон и предоверяване на източниците) на места безспорно нелекото положение на македонските българи под гръцка и албанска

юрисдикция е представено с излишен свръхдраматизъм. Думата „терор“ по отношение на тях е употребена 150 пъти. На страха от него се отдава липсата на бурни пробългарски настроения в градовете в Егейска Македония през пролетта на 1941 г., като се пропуска, че насилията и страхът винаги са по-силни в селата, където няма международни наблюдатели и медии и където населението е с по-ниски нива на грамотност, образованост и гражданска култура. Не се отчита и фактът, че във визираните градове българите са малцинство и че значителна част от тях са под гръцко влияние повече от столетие преди описваните събития. На места авторът влиза в противоречия със себе си. Дори и за пролетта на 1943 г. твърди, че „италианските окупационни власти продължават своята политика на толериране на гръцката администрация“ – и това в период, в който, както самият Дичев посочва, на гръцката жандармерия е забранено да излиза извън рамките на град Костур, а българите получават възможността да създават свои милиции. Аналогични са изводите и за положението на българите в Западна Македония към началото на 1944 г., което, за автора, не се подобрявало, въпреки допускането на българи за кметове и дори на „органи за самоохрана“, по същество – паравоенни милиции.

На места се забелязват отклонения от темата – надълго и нашироко се описва просветната политика на българската държава като цяло и в частност – в новите земи. Този наратив има своето място в работата, но определено беше нужно да е по-лаконично предаден. Наблюдават се и повторения. Рапортът на български разузнавач от 1941 г. е предаден на два пъти. Два пъти е цитирано и писмото до италианския пълномощен министър Маджистрати от май 1941 г. „Преходът от класово-партийни критерии към национални позиции“ в българската историография от 70-те и 80-те, за който се говори в увода, всъщност представлява не изоставяне на въпросните критерии, а преформулирането им с оглед възприетата изцяло по партийно-политически причини нова (псевдо)националистическа риторика от страна на режима. Григор Велев не е академик по смисъла на българското законодателство.

Направените забележки и набелязаните неточности не променят цялостното ми положително впечатление от научното изследване. Работата на Дичев представлява стойностен научен труд. Той покрива всички изисквания за докторска дисертация в научно направление „История и археология“. Източниците се познават, цитирани са коректно и са съвестно анализирани. Не се забелязват никакви белези на плагиатство.

В допълнение, докторантът покрива минималните национални изисквания, съгласно чл. 65, ал. 5, т. 5 от ПУРПНСЗАДСУ. През 2023 – 2025 г. той е публикувал общо

три научни статии по темата на дисертацията в научните списания „Минало“ и „Военноисторически сборник“. Същият е автор на две биографии на български офицери и на още няколко научни статии, изследващи проблеми на новата българска история. Изготвеният автореферат отговаря на изискванията.

В заключение декларирам, че на база цялостните ми впечатления от докторанта и неговия дисертационен труд, ще гласувам ЗА присъждането на научната и образователна степен „доктор“ на колежата Борислав Дичев.

27 август 2025 г.

доц. д-р Светослав Живков